

ТЕКСТ СТАТТІ ТУТ

Я. М. Руденко, А. В. Русак

*АРМІЯ ФАШИСТСЬКОГО АГРЕСОРА ВІД
ПЕРЕМОГ ДО ПОРАЗОК. 1941–1945.
(МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ).*

К.: Інститут історії України НАН України, 1997. — 344 с.

Найскладнішими питаннями для істориків-дослідників є ті, що пов'язані з психологічним станом окремих груп народних мас, особливо в роки революційних та воєнних потрясінь. Автори рецензованої монографії це цілком усвідомлювали. У вступі до книги вони пишуть: "Якщо розташування військ у ході воєнних дій, їхня чисельність і озброєння можуть бути відтворені досить точно цифрами, відповідними схемами, картами, то стан морального духу військ воюючих армій неможливо передати за допомогою такого роду наочних засобів, тому що оцінка морально-політичного (це, мабуть, друкарська помилка, треба — "морально-психологічного". — / . К.) стану особового складу будь-якої армії завжди є надзвичайно важким завданням, яке ще більше ускладнюється, коли йдеться про визначення морального стану військовослужбовців ворога" (с.5).

Та попри всі складності, авторам вдалося, на нашу думку, досить успішно впоратися з цим завданням. Що ж їм допомогло в цьому? Це надзвичайно широка джерельна база — архівні матеріали з фондів Центрального архіву Міністерства оборони Російської Федерації в м. Подольську (листи німецьких солдатів і офіцерів, їх щоденники, накази та інструкції військового і політичного керівництва третього рейху та його союзників і т. ін.); колекції мікрофільмів фашистської окупаційної адмі-

нісграції і командування вермахту, що зберігаються в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України; мемуари радянських та нацистських воєначальників і відомих зарубіжних політичних діячів; преса воєнного часу тощо. Маючи високу наукову кваліфікацію, автори вміло використали цей багатий документальний матеріал.

Матеріали, які наводяться у першому розділі монографії, переконливо свідчать, що вся ця багатомільйонна армада варварів XX ст., вихована в расистському дусі і ненависті до інших народів, була знаряддям експансіонізму, агресії і розбою, а кожний її індивід виховувався нацистськими **ідеологами** в атмосфері зневаги до моральних і правових норм. Наприклад, у зересні 1941 р., коли фашистські війська вступали у Київ, Гтглер назвав українців нацією кроликів, яка підлягає винищенню.

Автори досить докладно спиняються не лише на таких питаннях, як чисельність і озброєння вермахту та його союзних військ, а й на національному і соціальному складі армій, на взаємовідносинах німців та їхніх сателітів і різного роду колаборантів

Після закінчення війни биті нацистські фельдмаршали і генерали порізно пояснювали поразку своїх армій в Радянському Союзі. Бони писали мемуари, детально аналізували окремі воєнні операції і ... брехали. На початку війни Герінг нахвалявся: "Тільки чудо може врятувати Москву від поразки". А в кінці 1944 р. він змушений був виправдовуватися: "Наша перемога проходить через відступ". Вбивці ставали фальсифікаторами. Для кожної поразки вони знаходили брехливі пояснення: танковий генерал Гудеріан посилався на російську грязюку, Мантейфель — на нечувані морози, Ліст — на російські безмежні простори, Мільх — на впертість росіян, а Манштейн — на їхню нетолерантність.

Автори рецензованої монографії в трьох наступних розділах викривають брехливі вигадки як фашистських генералів, так і сучасних фальсифікаторів на кшталт Суворова (Різуна) і деяких російських та українських горе-істориків, які, щоб заробити дивіденди в нових умовах, безсоромно брешуть, відмовляючись від своїх же попередніх правдивих оцінок. В той час, коли зарубіжні й вітчизняні "різуни" пишуть фальсифікаторські праці, сучасні німецькі історики засуджують німецький фашизм, чесно визнаючи, що війна мала расистський, завоюницький характер, що це був кривавий злочин проти людства.

Як відомо, фашистська стратегія "блискавичного удару" зазнала невдачі. Патріотичний дух радянських людей виявився сильнішим за найдосконалішу зброю. Особистий героїзм червоноармійців брав верх над "тотальною переможністю". Фашисти оволодівали окремими українськими селами повільніше, ніж цілою Францією чи Грецією.

Перша тріщина в тому моноліті, який становив вермахт після легких перемог на Заході, з'явилася з битви під Москвою, де німецькі війська зазнали не лише великих матеріальних, а й ідеологічних втрат. Контрнаступ Червоної армії під Москвою вплинув на весь хід другої світової війни. Про це автори монографії пишуть гак: "...Після поразки під Москвою почали проявлятися і серйозна криза керівництва, пов'язана зі змінами у військовому командуванні (творці "бліцкригу", що провинилися під Москвою — Браухич, Бок, Рундштедт, Лееб, Гудеріан, Гіппольпнагель, Вейхс, Гепнер, Штраус усувалися фігурою. — / К.), і криза довіри військ до офіцерського корпусу. Бойовий дух і моральний стан противника погіршилися. Про це незаперечно свідчили накази, розпорядження по німецьких військах, донесення офіцерів, зізнання військовополонених, численні листи солдатів, їх щоденники, записки. Спад морального духу серед солдатських мас проявлявся в розгубленості військовослужбовців, у їх песимістичних, панічних і антивоєнних настроях, у наростанні почуття скепсису. Почастішали випадки відмови коритися

наказам офіцерів. Вже в той період траплялися поодинокі факти переходу військовослужбовців вермахту на бік радянських партизанів і активного співробітництва з ними" (с. 306).

Перемога Червоної армії під Сталінградом стала важливою подією в досягненні докорінного перелому в ході другої світової війни й означала важливий етап на шляху до розгрому гітлерівської Німеччини. Втрати арміями фашистського блоку чверті всіх сил, що діяли на радянсько-німецькому фронті, викликала надзвичайне загострення суперечностей у таборі агресорів і серйозно вплинула на внутрішнє становище країн — сателітів гітлерівської Німеччини. Після сталінградської катастрофи в Німеччині було оголошено триденний траур.

Автори, базуючись на дуже солідній джерельній базі, цілком справедливо стверджують, що після сталінградської катастрофи "навіть військові й політичні керівники Німеччини змушені були визнати повний провал плану "Барбаросса", що "вони заговорили про погіршення загального стану особового складу німецьких збройних сил, про наявність внутрішнього розладу та ідеологічної нестійкості своїх військ, про крах раніше прийнятого направлення в армійській пропаганді" і тому "перед фашистським військовим і пропагандистським апаратом ставилося завдання дати "нову психологічну установку" солдатам і офіцерам вермахту" (с. 158).

Не менш цікавим і аргументовано доказовим є другий параграф цього (третього) розділу книги під назвою "У період втрачених надій у битвах на Курській дузі і за Дніпро" (с. 160—201). Під Курськом 30 гітлерівських дивізій втратили від 50 до 75 % особового складу, німецько-фашистська армія змушена була перейти до оборони на всьому радянсько-німецькому фронті. А в результаті літньо-осіннього наступу Червоної армії 1943 р., який тривав п'ять місяців, загарбників було вигнано з Лівобережної України, Донбасу, частини Російської Федерації, Білорусії.

На основі численних архівних матеріалів автори переконливо доводять, що поразка фашистських армій на Курській дузі та в битві за Дніпро морально зламала гітлерівських вояк, значною мірою вплинула на розвал блоку агресорів, сприяла розгортанню партизанської боротьби на окупованих територіях та зростанню руху Опору в поневолених фашистами країнах Західної Європи.

Глибокий аналіз морально-психологічного стану німецьких збройних сил у ході боїв на Правобережній Україні, в Криму, Білорусії та Молдавії, а також завершальних битв в Європі міститься в останньому, четвертому, розділі цієї надзвичайно цінної наукової праці.

Під ударами невпинно наступаючої Червоної армії сухопутні сили Німеччини буквально танули. Поряд з організаційними заходами — такими, приміром, як створення "фольксштурму", фашистське керівництво застосовувало політику терористичного залякування й ідеологічної обробки особового складу армії, щоб заставити її під загрозою жорстоких репресій битися до кінця. Дика розправа гестапо щодо учасників замаху на Гітлера, коли засуджених вішали на тонкій фортеп'яній струні, знімалася крупним планом на кіноплівку і демонструвалася в діючій армії. Починаючи з квітня 1945 р., замість польових судів у військах почали діяти воєнні трибунали. Навіть солдати, що відстали від своїх частин, негайно розстрілювалися. 8 березня Кейтель віддав наказ: кожний, хто потрапить у полон, не будучи пораненим, або якщо він не зможе довести, що бився до останнього, "виключається із співтовариства порядних і хоробрих солдат", а його рідні зазнавали репресій. Підозрюваних страчували, вішаючи на фонарних стовпах, застосовували до них звірячі тортури. Все це свідчило про цілковитий морально-психологічний розпад фашистської армії, поразку ідеологічних настанов третього рейху.

Автори цілком слушно відзначають, що "опір німецьких військовослужбовців, який чинили вони воїнам Червоної армії в цей період, був протидією військ, що зневірилися в перемозі, але не знаходили виходу зі становища, яке склалося. На кінець війни солдати воювали механічно, через звичку виконувати накази, яка підтримувалася залякуванням і жорстокістю. У багатьох залишався лише жах перед відплатою і визнання безвихідності. Фактори, які раніше визначали відому стійкість колись могутньої німецько-фашистської армії, припинили своє існування" (с. 302).

Отже, ми маємо цінну наукову працю з проблем історії Великої Вітчизняної війни, яка, безперечно, знайде шлях до широких кіл української громадськості.

/ М. КУЛИНИЧ (Київ)